

COVID 19 Salgınında Gıda Güvencesi: Gıda Tedarik Zincirlerine Bağlı Etkiler

(Araştırma Makalesi)

Food Security in the COVID 19 Pandemic: Impacts Related to Food Supply Chains

Doi: 10.29023/alanyaakademik.1055879

Nusret SOĞANCILAR

Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, Türkiye

nsrtsnclr@gmail.com

Orcid No:0000-0002-9729-5372

Zeynep DERELİ

Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, Türkiye

a.zeynep@hbv.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-3486-5630

Güler SAĞLAM ARI

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, Türkiye

guler.saglam@hbv.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-4411-6609

Bu makaleye atıfta bulunmak için: Soğancılar, N., Dereli, Z., & Sağlam Arı, G. (2022). COVID 19 Salgınında Gıda Güvencesi: Gıda Tedarik Zincirlerine Bağlı Etkiler. *Alanya Akademik Bakış*, 6(2), Sayfa No.2333-2349.

ÖZET

Anahtar kelimeler:
Gıda tedarik zinciri,
küresel gıda tedarik
zinciri, gıda güvencesi,
COVID-19.

Makale Geliş Tarihi:
10.01.2022
Kabul Tarihi:
28.02.2022

Son yıllarda gıda fiyatlarındaki artışlar ile gıda kıtlığına yönelik sinyaller veren küresel gıda tedarik zincirlerinin kırılganlığı, COVID-19 salgını sürecinde hükümetlerin uyguladığı kapanma önlemleri ile en üst seviyeye çıkmıştır. Bu çalışmada, halen devam etmekte olan COVID-19 salgını ve salgınla mücadelede alınan önlemlerin küresel gıda tedarik zincirlerinde neden olduğu aksaklıkların ve bu aksaklıkların gıda güvencesine etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Gıda tedarik zincirlerindeki akışın bozulmasına neden olan arz ve talep yönlü şoklarla gıda güvencesini tehdit eden aksaklıklar, yeterli ve besleyici gıdaya erişimi salgın kadar önemli bir sorun haline getirmiştir. Gıda tedarik zincirinde; tüketicilerin panik yönlü satın alma davranışı göstermesi, işgücü piyasalarında değişime bağlı iş ve gelir kayıpları ile enflasyon talep yönlü etkiler olarak görülmüştür. İşgücü kıtlığı, ulaşım ağlarındaki aksamalar ve ülkelerin koyduğu sınırlamalar, dijital teknolojinin imkânları ile e-ticaretin yaygınlaşması ise arz yönlü etkiler olarak ortaya çıkmıştır. COVID-19 salgını, arz ve talep yönlü şoklarla gıda güvencesi üzerinde gıdanın fiziksel bulunabilirliğini, gıdaya ekonomik ve fiziksel erişimi, gıda kullanımını ve gıda istikrarını tehlikeye atan olumsuz etkilere neden olmuştur. Çalışma sonunda, gıda güvencesini sağlamada, gıda sistemlerinin dayanıklılığı, gıda tedarik zincirlerinin otomasyonu,

çalışanların güvenliği ve tedarik zinciri faaliyetlerinin çevrimiçi ortamlarda denetlenmesinin önemi, gıda güvencesizliği yaşayan savunmasız gruplara yönelik devletin sosyal güvenlik politika ve uygulamaları ile gıda egemenliği konuları tartışılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

Food supply chain, global food supply chain, food security, COVID-19

The fragility of global food supply chains, which signals food shortages and increases in food prices in recent years, has reached the highest level with the government's lockdown measures during the COVID-19 pandemic. The study aims to highlight the disruptions in global food supply chains brought about by the ongoing COVID -19 pandemic and present the impact of these disruptions on food security. Supply-side and demand-side shocks that bring about deterioration of the flow in food supply chains and disruptions that threaten food security have made access to adequate and nutritious food an issue as significant as the pandemic. In the food supply chain, panic-oriented buying behaviors by consumers, job and income losses due to changes in labor markets and inflation have occurred as demand-side effects. Labor shortages, disruptions in transportation networks, restrictions imposed by countries, the opportunities of digital technology, and the spread of e-commerce have emerged as supply-side effects. The COVID-19 pandemic has caused negative effects on food security, jeopardizing availability, access, utilization, and stability with supply-side and demand-side shocks. In the conclusion part of the study, the resiliency of food systems, automation of food supply chains, the safety of employees and the importance of monitoring supply chain activities in online environments, the social security policies and practices of the state for vulnerable groups experiencing food insecurity, and food sovereignty were discussed.

1. GİRİŞ

Tıp literatüründe SARS-CoV-2 olarak tanımlanan COVID-19, 2019 yılının aralık ayında tespit edilerek üç ay sonrasında Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın olarak ilan edilmiştir. Mayıs ayına gelindiğinde dünyanın üçte biri salgının önlenmesi amacıyla evlerine kapanmış, bu altı ay süresinde 188 ülkede 5,9 milyon insan hastalıktan etkilenmiştir (Rizou vd., 2020). Hastalık sonucu can kayıplarının halen devam ediyor olmasının yanı sıra salgının küresel düzeyde önemli etkileri olmuştur. Bu etkilerin bir kısmı yol açtığı sonuçlar ile mevcut bazı sorunları derinleştirmiş, bir kısmı halının altına süpürülenleri gün yüzüne çıkarmış, bazı sorunların da kalıcı olabileceği düşünülmeye başlanmıştır.

Salgın sürecinde, dünya ihracatının dünya GSYİH'na oranlanması ile ölçülen küresel ticaret önemli ölçüde etkilenmiş ve azalmıştır. 1870 yılında endüstrileşme ile başlayan modern küreselleşme ve ekonomik entegrasyon, 1914-1945 savaşlar arası dönemde azalmış, 1945 sonrasında 1980'e kadar olan dönemde GATT gibi iş birlikleri ile bir ivme kazanmış ve 1980-2008 arası liberalizasyon döneminde olağanüstü bir artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin ticaret engellerini kaldırması, SSCB'nin yıkılması ile oluşan yeni ekonomiler, taşımacılık, bilgi iletişim teknolojileri ile birlikte her alandaki teknolojik değişimler ülkelerarası ekonomik entegrasyonu artırarak küresel tedarik zincirlerinin oluşmasına yol açmıştır. Ancak küresel ticaret, 2008 küresel ekonomik krizi ile düşüşe geçerek slowbalization-küresel yavaşlama olarak isimlendirilen beşinci döneme geçmiştir. Bu dönemden itibaren küresel tedarik zincirinin yayılımı azalmış ardından gelen küresel salgınla azalma seyri devam

etmiştir (Irwin, 2020). Salgında yaşanan yerel ve küresel ölçekli kapanma ve izolasyonun ekonomik ve sosyal sonuçları da çarpıcı bir şekilde görülmeye başlamıştır.

Bir yandan 2012 yılında gıda fiyatlarındaki artışla başlayan gıda kıtlığının etkileri devam ederken, COVID-19 salgını gıda üreticileri, perakendeciler, nakliyeciler gibi gerek yerel gerekse küresel gıda tedarik zincirinin farklı aktörlerini etkilemiştir (Béné, 2020). Buna bağlı olarak, insanların aktif ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya hem fiilen hem de ekonomik açıdan erişimlerini ifade eden gıda güvencesine (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 2008) yönelik endişeler salgınla birlikte artış göstermiştir.

Gıda tedarik zincirlerinin istikrarı, dünyanın her bölgesinden insanların gıda güvencesi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu durum düşük ve orta gelir düzeyindeki ülkeler açısından daha belirgindir (Erokhin ve Gao, 2020). Gıda sistemi, hasattan başlayarak gıdayı işlemeye, perakende satışa ve tüketime kadar birçok unsuru ve faaliyeti kapsamaktadır (Dani, 2015:54; Béné, 2020). Salgın, tüm dünyada gıda sistemlerinin ve gıda tedarik zincirlerinin kırılganlığı ve farklı tedarik zinciri türlerinin gıda güvencesini sağlamada üstlendiği roller üzerine tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Swinnen ve McDermott, 2020). Küresel gıda sisteminde arz ve talep dengesinin bozulması karşısında gıda tedarik zincirlerinde esnekliğin ve çevikliğin önemi artmıştır. Salgının yayılım hızını en aza indirmek için hükümetlerin uyguladığı kapanma önlemleri ile gelen ulaşım ve hareket kısıtlamaları hasat öncesi tarım, hasat sonrası işleme ve dağıtım dâhil olmak üzere gıda ile ilgili faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Ekonomik gerileme, gıda ticaretindeki kısıtlamalar, artan gıda enflasyonu gıda güvencesi açısından bir tehdide dönüşmüştür (Erokhin ve Gao, 2020). Gıda kıtlığı endişesi, gıdaların stoklanmasına ve piyasada geçici arz yetersizliğine sebebiyet vermiştir. Bu süreçte yaşanan işsizlik ve enflasyondan kaynaklanan gelir kayıpları talep yönlü bozulmalara da neden olmuş ve gıda güvencesizliğini arttıracak bir ortam hazırlamıştır.

Bu çalışmada, halen devam etmekte olan COVID-19 salgını ve salgınla mücadelede alınan önlemlerin yerel ve küresel gıda tedarik zincirlerinde neden olduğu aksaklıklar ve bu aksaklıkların gıda güvencesine etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla ilk kısımda gıda güvencesi kavramı ve boyutları açıklanmış, daha sonra gıda tedarik zincirlerinin COVID-19 salgınından nasıl etkilendiğine dair analizlere yer verilmiştir. Son kısımda belirlenen bağlamda salgının gıda güvencesine etkileri tartışılmıştır. Çalışmanın, gıda güvencesinin sağlanmasını yerel ve küresel gıda sistemleri ve gıda tedarik zincirlerine ilişkin olası çözümlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. GIDA GÜVENCESİ KAVRAMI VE BOYUTLARI

Dünyada herkesin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar gıda olmasına rağmen, gıda arzı ve dağıtımının adil olduğunu söylemek mümkün değildir. Günümüzde, gıda üretimi için koşulların elverişsiz olması, çevresel bozulma, olumsuz hava koşulları, ekonomik krizler, çatışmalar, ticari yaptırımlar ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle işgücü veya tedarik zinciri kesintileri yaşanmakta, bu durum hem makro hem de mikro düzeyde periyodik olarak gıda kıtlığı ile sonuçlanabilmektedir (Udmale vd., 2020).

İnsanların hayatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için gerekli olan besinleri karşılayabilmeleri amacıyla yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya erişimlerini (FAO, 2008) ifade eden gıda güvencesinin sağlanması, ulusal ve uluslararası düzeyde stratejik hedefler arasında yer almaktadır. Öyle ki, 2030 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında

açlığın sona erdirilmesi ve gıda güvencesinin sağlanması önemli bir yer tutmaktadır (UNDP, 2021).

Günümüzde yaygın olarak kullanılan gıda güvencesi tanımı Dünya Gıda Zirvesi'nin 1996 yılı raporunda ortaya konulmuştur. Raporu göre gıda güvencesi, “bütün insanlar, her zaman, aktif ve sağlıklı bir yaşam için beslenme ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılayan, yeterli, güvenli ve besleyici gıdalara fiziksel ve ekonomik erişime sahip olduklarında” var olmaktadır (FAO, 2008:1). “Mikro açıdan gıda güvencesi, hane halklarının sağlıklı ve yeterli beslenebilmelerini açıklarken, makro açıdan tüm ülkelerde yeterli gıda temininin sağlanması ve bunun için ulusal ve uluslararası düzenlemelerin, iş birliklerinin, strateji ve eylem planlarının oluşturulmasını ifade etmektedir” (Koç ve Uzmay, 2015: 40).

“Gıda güvencesi yalnızca sağlığa bağlı bir sürdürülebilir kalkınma konusu değil aynı zamanda sürdürülebilir ekonomik gelişme, çevre ve ticaretin” (Kıymaz ve Şahinöz, 2010: 4) hatta kapsamı itibariyle uluslararası ticaretin de konusudur. Gıda güvencesinin makro düzeyde sağlanması, ekonomik büyüme ile birlikte yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanması ile mümkündür. Aynı zamanda, siyasi ve yasal kurumlar aracılığıyla kaynakların uygun şekilde fiyatlandırılması ve verimli bir şekilde tahsisini sağlayan politikalar ile insan ve doğal kaynaklara istikrarlı yatırımlar yapılması gerekmektedir (Babu vd., 2014).

Gıda ve Tarım Örgütü'ne göre (FAO, 2008), gıda güvencesinin dört boyutu bulunmaktadır. Gıda güvencesi hesaplamalarına da temel oluşturan bu boyutlar; gıdanın fiziksel bulunabilirliği (availability), gıdaya ekonomik ve fiziksel erişim (access), gıda kullanımı (utilization) ve zaman içinde diğer üç boyutun istikrarından (stability) oluşmaktadır. Gıda güvencesinin “arz tarafını” ele alan bulunabilirlik boyutu gıda üretim düzeyi, stok seviyeleri ve ticaret dengesi tarafından belirlenir (FAO, 2008). Erişim, efektif gıda talebini (ekonomik erişim) ve pazarlara yakınlığı (fiziksel erişim) ifade eder (Devereux vd., 2020). Ulusal veya uluslararası düzeyde yeterli gıda arzı, tek başına hane düzeyinde gıda güvencesini garanti etmemektedir. Yetersiz gıda erişimi ile mücadele; oluşturulan politikalarda gelir, harcamalar, piyasa ve fiyatlar üzerine daha fazla odaklanılmasını gerekli kılmıştır (FAO, 2008).

Gıdanın kullanımı, tüketilen gıdaların bireylerin sağlığına ve kaliteli beslenmelerine faydalı olacak şekilde dönüşümü ile ilgilidir (Babu vd., 2014). Vücudun gıdadaki çeşitli besinlerden en iyi şekilde yararlanma şekli olarak ifade edilen bu boyut, bireyler tarafından yeterli enerji ve besin alımı, iyi bakım ve beslenme uygulamaları ile diyet çeşitliliğinin bir göstergesidir (FAO, 2008).

İstikrar boyutu bahsi geçen diğer üç boyutun zaman içindeki sürekliliğini ifade etmektedir. Bireylerin hâlihazırda gıda alımı yeterli olsa bile, gıdaya periyodik olarak yetersiz erişimleri söz konusu ise ve beslenme durumlarında kötüleşme riski varsa, hala gıda güvencesiz olarak kabul edilirler. Olumsuz hava koşulları, siyasi istikrarsızlık, işsizlik, artan gıda fiyatları gibi faktörler gıda güvencesinin istikrarını etkileyebilmektedir (FAO, 2008; Devereux vd., 2020).

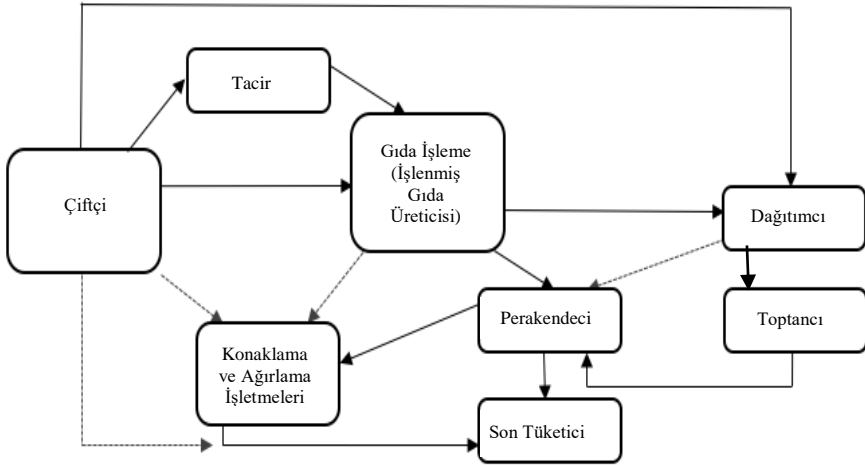
Gıda güvencesine dair analizlerde üç süreç çerçevesinde sorunlara yaklaşılmaktadır (FAO, 2008). Üretim ya da finansal kaynaklara erişimde yetersizlik veya yoksulluk gibi nedenlerle insanların en temel ihtiyaçlarını dahi uzun süreli veya sürekli karşılayamaması olarak açıklanan “kronik gıda güvencesizliği” en uç durumdur. Hane halkı gelirleri, gıda fiyatları ya da üretimindeki dönemsel dalgalanmalar nedeniyle gıda erişimi ve kullanımında oluşan ani ve kısa süreli şoklar “geçici gıda güvencesizliği” olarak isimlendirilmektedir. Son olarak iki durum arasında konumlanabilecek olan mevsimlik/sezonluk gıda güvencesizliği, hava koşulları

nedeniyle üretim düşüşleri, işgücü arz/talep dengesizlikleri gibi nedenlerle ortaya çıkan bir güvencesizlik durumudur (Karaman, 2018; FAO, 2008).

Milyarlarca insanın hayatını etkileyen COVID-19 salgını, insan sağlığını tehdit etmenin yanında ekonomik durgunluk ve gıda sistemlerinde meydana gelen aksaklıklar sebebiyle gıda güvencesini tehdit eden olumsuz etkileri ile dönemsel bir gıda güvencesizliği yaratmıştır. Salgın sadece ulusal ve uluslararası sağlık sistemlerini zorlamamış; aynı zamanda gıda sistemlerinin kırılganlığını ve ne kadar kolay bozulabileceğini de göstermiştir (Béné, 2020). COVID-19 salgın sürecinde gıda güvencesini tehdit eden durumlar; tarımsal üretimdeki düşüşler, ticaret engelleri ve tedarik zinciri kesintileri olarak belirtilmektedir (Laborde vd., 2020). Çalışmanın bundan sonraki kısmında COVID-19'un tedarik zincirleri üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Bu etki yerel ve küresel ölçekte bir arada değerlendirilmiş, gıda tedarik zinciri terimi yerel ve küresel gıda tedarik zincirini kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

3. GIDA TEDARİK ZİNCİRLERİ VE COVID-19'UN ETKİLERİ

Gıda tedarik zinciri, çiftçilik/tarımsal üretim, işleme, dağıtım, perakende satış ve tüketim olmak üzere tarlalardan çıkan yiyeceklerin sofralarımıza nasıl geldiğini açıklayan tüm süreçleri ifade etmektedir (Siche, 2020; Rizou vd., 2020). Bu, belirli aktörlerden oluşan tekil bir zincirden ziyade, gıdayı elde etmek için çalışan birbirine bağlı aktörlerden oluşan karmaşık bir ağıdır. Gıda tedarik zinciri, tarımsal üretici ile başlamakta ve bu aşamada tedarik edilen gıda çeşitli imalat yöntemlerinden geçerek hareket etmektedir. Hareket, bir dizi lojistik ve nakliye işletmesi tarafından kolaylaştırılmakta, bu işletmeler gıdaların, kullanıcılara zamanında ve doğru kalitede ulaşmasını sağlamaktadır. Genel olarak bir gıda tedarik zincirinde yer alan aktörler ve işlemler Şekil 1'de gösterilmektedir.

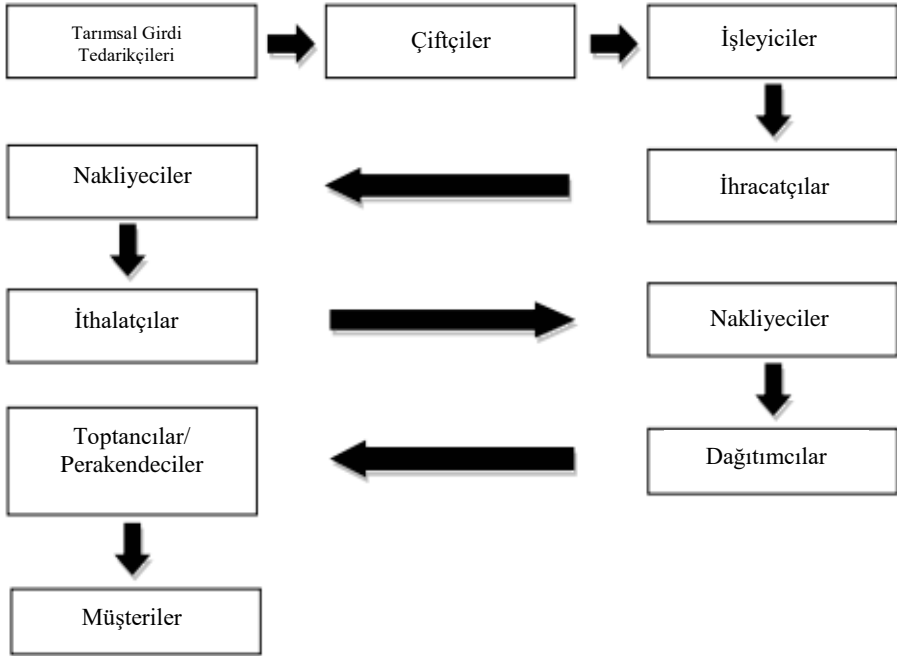
Şekil 1. Gıda Tedarik Zinciri İşlem ve Aktörleri

Kaynak: Dani, S. (2015). *Food supply chain management and logistics: From farm to fork*, Kogan Page Publishers, s. 2.

Gıda Tedarik Zinciri, arz ve talep olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Arz tarafı, optimum kalitede gıdalar elde etmek için zamana bağlı eylemlerden oluşan tarımsal üretim, hasat, işleme ve dağıtımı kapsamaktadır. Talep tarafı ise kuraklık, sel, ekolojik bozulmalar ve COVID-19

benzeri salgınlar gibi öngörülmesi zor faktörlerden etkilenen kullanıcıları içermektedir (Chitrakar, Zhang ve Bhandari, 2021).

İklim koşulları ve üretime elverişlilik durumları gözetildiğinde dünya genelinde tüm gıda ürünlerinde kendi kendine yetebilen bir ülkenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Ülkeler, üretim fazlası gıda ürünlerini satmak ve en önemlisi, kendilerinin üretmedikleri gıda ürünlerini satın almak için küresel gıda tedarik zincirlerine ihtiyaç duyarlar (Escaler vd., 2010). Genel bir ifadeyle, küresel gıda tedarik zinciri, bir çiftçinin makine, tohum, gübre gibi çiftçilik malzemelerini tarımsal girdi tedarikçisinden satın alması ile başlar. Çiftçiler bu girdiler ile üretilen tarım ürününe ya doğrudan işlenmiş gıda üreticisine ya da dolaylı olarak depolama ve pazarlama faaliyetlerini yerine getirmek üzere bir aracı işletmeye transfer ederler. Daha sonra işlenmiş nihai gıda ürünü çeşitli lojistik sağlayıcılarının desteğiyle sırasıyla ihracatçı, ithalatçı, dağıtıcı ve toptancı işletmeler aracılığıyla dünyanın dört bir yanındaki nihai tüketicilere ulaştırılır. Küresel gıda tedarik zincirinin, söz konusu sürece dâhil olan birimleri Şekil 2'de sunulmaktadır.

Şekil 2. Küresel Gıda Tedarik Zinciri

Kaynak: Escaler, M., Teng, P., & Caballero-Anthony, M. (2010). *Ensuring urban food security in ASEAN summary of the findings of the food security expert group meeting held in Singapore 4–5 August, 2010. Food Security, 2(4), s. 13.*

Gıda tedarik zincirleri giderek daha küresel hale geldikçe, COVID-19 salgını gibi olağanüstü durumlardan kaynaklanan aksamalar zincirde yer alan bütün ülkeleri olumsuz etkileyebilmektedir. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) 2019 risk raporunda, geçmiş salgın tecrübelerinden hareketle, bir salgın hazırlığında etkin tedarik zinciri ve lojistik ağına sahip olmanın ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır. COVID-19 salgını sürecinde hastalığa

yakalanma riskini en aza indirmek için alınan kapanma, seyahat ve ulaşım kısıtlamaları gibi önlemlerin, verimlilik ve gıda ürünlerinin üretiminde ciddi kayıplara neden olması tarımsal gıda ürünlerinin ne kadar hassas bir yapıda olduğunu göstermiştir. Ancak geçmiş salgınlarda edinilen tecrübeler, COVID-19 salgınının muhtemel etkilerine dair öngörülerini sınırlamaktadır (Gholami-Zanjani vd., 2021).

Gıda tedarik zincirindeki kesintisiz akış, hem müşteriler için refah ve güvence sağlaması hem de zincirin bir parçası olan bireyler ve işletmeler için gelir ve kar kaynağı olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir (Gholami-Zanjani vd., 2021). COVID-19 ile mücadele sürecinde yaşanan ani kapanmalar ve tüketicilerin harcama alışkanlıklarındaki değişiklikler, iki temel nedenden dolayı gıda tedarik zincirindeki akışın sürekliliğinde aksamaya neden olmuştur (Newman ve Bunge, 2020; Luckstead, Nayga, & Snell, 2021):

- (i) Tarımsal üretim, işleme ve dağıtım süreçlerinde yer alan zincir üyeleri, otel ve restoranlardan oluşan konaklama ve ağırlama sektöründeki talebin aniden düşmesine ve gıda perakendecilik sektöründeki talebin hızla artışına aynı anda uyum sağlamak zorunda kalmıştır.
- (ii) Hizmet sektörüne yönelik gıda ürünleri ile perakendecilik sektörüne yönelik gıda ürünleri boyut, ambalaj ve etiketleme açısından farklılık göstermektedir. Bu tür bir lojistik zorluğun üstesinden gelmek ise zaman ve finansal kaynak gerektirmektedir.

Gıda tedarik zincirlerinde, panik satın almaları ve gıda satın alma davranışlarındaki değişiklikler de dâhil olmak üzere talep yönlü şoklara hızlı bir şekilde uyum sağlanması ve bunun yanı sıra potansiyel işgücü kıtlığı, ulaşım ve tedarik ağlarındaki aksamalardan kaynaklanan arz yönlü kesinti ve bozulmaların etkisinin en aza indirilmesi için planlı hareket edilmesi gerekmektedir (Hobbs, 2020). Bu bağlamda talep ve arz kaynaklı etkiler sırasıyla ele alınmıştır.

3.1. Talep Yönlü Etkiler

Birçok ülkede belirgin bir şekilde gözlemlenen en önemli talep yönlü şok, tüketicilerin panik satın alma davranışı sergilemeleri, diğer bir ifadeyle istifleme tutumu geliştirmeleri olmuştur. COVID-19 salgınının başlangıcında akılda kalan görüntülerden biri; makarna, pirinç, konserve ürünleri, un, dondurulmuş gıdalar, şişelenmiş su, el dezenfektanları, el sabunu ve tuvalet kâğıdı gibi temel gıda ve gıda dışı öğelerin boşaltıldığı süpermarket rafları olmuştur (Hobbs, 2020). Hükümet yetkilileri ve gıda sektörü temsilcilerinin, sistemde bol miktarda gıda bulunduğunu tekrarlamalarına rağmen tüketicilerin panik satın alma davranışları devam etmiştir. Dünya genelinde hükümetler sosyal mesafe uygulamalarını hızlandırırken, birçok tüketici hareket kısıtlamaları olacağı beklentisiyle ve gıda dağıtım sistemlerinde aksama meydana geleceği endişesiyle stoklama davranışları sergilemiştir. Bununla birlikte, tam zamanında üretim (*just in time*) ve teslimat üzerine kurulmuş olan gıda tedarik zincirlerinde kilit kategorilerdeki ani ve beklenmedik talep artışı, kısa süreli de olsa ürün stoklarının tükenmesine neden olmuştur (Mussell, Bilyea ve Hedley, 2020).

Gıda tedarik zincirinde ürünler üreticiden ayrıldıktan sonra ithalatçı, toptancı, tüccar, komisyoncular ve perakende zincirleri olmak üzere farklı dağıtım kanalı üyeleri arasında sahiplik ve fiziksel mülkiyet değişimi gerçekleşir (Dani, 2015:54). Türkiye’de olduğu gibi birçok ülkede gıda perakendeciliği sektörü, önemli satın alma gücü ve maliyet verimliliği avantajına sahip büyük süpermarket zincirlerinin hâkimiyetindedir. Tam zamanında üretim ve

dağıtım yaklaşımı, nispeten düşük stok ve sürekli ürün akışı prensibiyle çalışan sektörde verimlilik artışının önemli bir nedeni olmuştur. Salgın sürecinde gıda sistemleri, bölgeler ve ürün kategorilerinde görülen ani talep artışına yanıt verme konusunda kırılmalı bir yapı göstermiştir. Sonraki aşamalarda gıda tedarik zincirleri, artan ürün akışlarıyla tüketici pazarlarından gelen talep sinyallerine hızla uyum sağladıkça, kısa vadeli kıtlık ve stok sıkıntısı sorunu hafiflemiştir. Salgından çıkarılan önemli bir ders, bir kriz sırasında gıda ve tarım ürünleri gibi temel malların akışı için ticaret sınırlamalarının olmamasının ne kadar önemli olduğudur (Hobbs, 2020; 2021).

Gıda perakendeciliği sektörü üzerindeki baskıların nedenlerinden birisi de insanların evden çalıştığı dönemde restoran, kafe, bar ve otellerin kapatılmasıdır (Hobbs, 2020). Gıda harcamalarının önemli bir kısmının restoranlar, oteller ve eğlence sektöründe gerçekleştiği düşünüldüğünde, buradaki gıda talebinin büyük çoğunluğunun perakendecilik sektörüne kaymasının sistem üzerinde ek talep baskısı yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tüketici talebindeki bu ani değişim gıda tedarik zincirindeki iş gücü piyasasını da olumsuz etkilemiştir (Luckstead vd., 2021). Kapanma önlemleri nedeniyle tüketicilerin yemeklerini evlerinde yapmaya başlamaları gıda hizmet sektörü ve bu sektöre girdi sağlayan gıda tedarik zinciri üyelerinde iş ve gelir kayıplarına sebep olmuştur. Bu durum, ilgili sektörlerde istihdam edilen çalışanlar açısından gıda güvencesizliği tehlikesi yaratmıştır.

Tüketiciler dışarıda yemek için bütçelerinden ayırdıkları kısmı evlerinde yemek yapmak için kullandığında, gıda perakendecileri (manavlar, marketler ve bakkallar) raflarda tükenen ürünlerden kaynaklanan algısal bir kıtlık sorunuyla karşılaşmıştır (Luckstead vd., 2021). Çoğunlukla panik satın alma davranışından kaynaklanan talep artışı, gıda tedarik zincirleri üzerinde kısa vadeli bir sorun oluşturmuştur. Talep yönlü olası uzun vadeli etkiler ise tüketicilerin ürün kategorileri tercihlerindeki kaymalardan ve gelir düşüşlerinden kaynaklanmaktadır (Hobbs, 2020).

Bu süreçte hükümetlerin açıklamış olduğu ekonomik yardım paketleri ve piyasaya karşılıksız sürülen paralar bazı ülkelerde tüketici gelirlerindeki düşüşün yanında enflasyon ve paranın değersizleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu şiddetli ekonomik gerileme ve talep düşüşünde, düşük kâr marjı ile çalışan küçük perakendeciler maliyet verimliliği için tedarik zincirlerini kısaltmış, bu durum da birçok gıda üreticisi ve tedarikçisi için iş kayıplarına neden olmuştur (Swinnen ve McDermott, 2020; Hobbs, 2021). Tablo 1’de talep yönlü etkiler sebepleri ve sonuçları ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 1. Talep yönlü etkilerin neden ve sonuçları

Nedenler	Sonuçlar
Tüketicilerde kapanma önlemleri nedeniyle oluşan temel gıdaya erişememe korkusu	<ul style="list-style-type: none"> • Panik satın alma davranışı • Talep artışı • Temel ihtiyaç ürünlerinin istiflenmesi • Ürün stoklarının tükenmesi
Gıda perakendecilik sektörünün düşük stok ve sürekli ürün akışı prensibiyle faaliyet göstermesi	<ul style="list-style-type: none"> • Ani talep artışına hazırlıksız yakalanma • Market raflarının boşalması ile tüketicilerde kıtlık algısının oluşması

Tüketici talebinin gıda hizmet sektöründen gıda perakendecilik sektörüne kayması	<ul style="list-style-type: none"> Gıda perakendecilik sektöründe ek talep baskısı Gıda hizmet sektörlerinde iş ve istihdam kayıpları Yaşanan gelir kayıpları nedeniyle gıdaya erişimin zorlaşması
Bazı hükümetlerce karşılıksız para basılarak uygulamaya konulan ekonomik yardım paketleri	<ul style="list-style-type: none"> Artan enflasyon Ekonomik gerileme Tedarik zincirlerinin kısılması ile daha fazla iş ve istihdam kayıpları

3.2. Arz Yönlü Etkiler

Gıda tedarik zincirlerinde arz yönlü olası kesintiler arasında işgücü kıtlığı, ulaşım ağlarındaki aksamalar ve malların hareketi ile ilgili ülkelerin koydukları sınırlamalar gösterilebilir. Mevsimlik işçiliğe dayanan tarım sektöründeki işgücü sıkıntısı temel aksaklıklardan birisidir (Larue, 2020). İşçilerin hastalığa yakalanmaları, kendilerini tecrit etmeleri veya hareket kısıtlamaları gıda işleme ve dağıtım ağlarında işgücünün azalmasına neden olmuştur (Hobbs, 2020). Tarım işçisi eksikliği hasadı kesintiye uğrattırırken; tohum ve gübre eksikliği yetiştiriciliği olumsuz etkilemiştir. Bozulmalar daha çok gıda tedarik zincirlerinin emek yoğun düğümlerinde gerçekleşmiş (Swinnen ve McDermott, 2020), emek yoğun işletmelerin çoğu salgının yarattığı işgücü kesintileri nedeniyle artan talebi karşılamada yetersiz kalmıştır (Hobbs, 2020). Mevcut durumda, olayların beklenmedik bir şekilde gerçekleşmesi, gıda tedarik zincirindeki işletmelerin işgücünden kaynaklanan aksaklıkları yönetmek ve mevcut riskleri azaltmak için yeterli zamana sahip olmamaları arz yönlü bozulmaların temel sebeplerindedir.

Ulaştırma, gıda tedarik zincirinde yer alan bütün bileşenleri birbirine bağlayan hayati bir görev üstlenmektedir (Chitrakar, Zhang ve Bhandari, 2021). Gıda ürünleri dağıtımında deniz ve demiryolu taşımacılığında teslim sürelerinin uzaması nedeniyle gıdaların bozulma riskini ortadan kaldırmak ve zincirdeki aksaklıklara hızlı bir şekilde cevap verebilmek için karayolu taşımacılığı daha çok tercih edilmiştir. Bununla birlikte, daha çok uzun mesafeli karayolu taşımacılığının tercih edilmesi, bu ürünlerin dağıtımını, salgın etkisi ile oluşan işgücü kayıpları ve hareket kısıtlamalarına karşı savunmasız bırakmıştır (Swinnen ve McDermott, 2020; Hobbs, 2020; 2021). Ek olarak, kapanma önlemleri müşterilerin restoranlarda hizmet almalarını engellemiş, bu da yemeği restorandan teslim alma veya eve teslim hizmetlerini artırmıştır (Gray, 2020). Salgın sürecinde dijital teknolojinin sağladığı imkânlarla e-ticaret artmış, oluşan sanal ekonomi ile araçların azaldığı bir tedarik zinciri oluşmuştur (O'Hara ve Toussaint, 2021).

Arz yönlü etkilerin değerlendirilmesinde küresel gıda tedarik zinciri açısından, ithalata bağımlı olunan gıda kategorilerinin uluslararası ticaret kesintilerine karşı ne ölçüde savunmasız olduğu dikkate alınmalıdır. Bu süreçte tüketicilerin panik satın alma davranışlarına benzer şekilde hükümetler de özellikle pirinç ve buğday ihracatına ticari kısıtlamalar getirerek temel gıda ürünlerini stoklama yoluna gitmişlerdir. Bu kısıtlamalar küresel gıda arzı sorunlarının şiddetlenmesi ile sonuçlanmıştır (Glauber vd., 2020). Salgın sırasında tarımsal gıda ürünlerinde sınır ötesi ticaretin kısıtlamalar olmadan sorunsuz bir şekilde sürdürülmesi küresel gıda arzının sürekliliği açısından önem arz etmektedir. Neyse ki, aşılma ile birlikte kapanma önlemlerinin azaltılması veya tamamen kaldırılması ile başlangıçta getirilen ihracat kısıtlamalarının çoğuna son verilmiştir. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gıda ticaretinde birçok

kısıtlamanın halen yürürlükte olduğu görülmektedir (Resnick, 2020). Tablo 2’de arz yönlü etkiler sebepleri ve sonuçları ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 2. Arz yönlü etkilerin neden ve sonuçları

Nedenler	Sonuçlar
Hastalanan işçilerin karantina altına alınması Hareket kısıtlamaları	<ul style="list-style-type: none"> • İş gücü kayıpları • Üretimin sekteye uğraması • Artan talebe cevap verilememesi
Kapanma önlemleri nedeniyle ulaşım ağlarında yaşanan aksamalar	<ul style="list-style-type: none"> • Karayolu taşımacılığının daha fazla tercih edilmesi • E-ticaret uygulamalarının kullanımında artış • Daha az aracının olduğu tedarik zincirleri
Gıda ürünleri ihracatına yönelik kısıtlamalar	<ul style="list-style-type: none"> • Küresel gıda arzında yaşanan düşüş • Gıda ürünlerinde fiyat artışı

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, salgının tedarik zincirinden kaynaklanan durumlarla birlikte etkilerinin gıda güvencesine yansımaları gıda güvencesinin dört temel boyutu bağlamında ele alınacaktır.

4. COVID-19 SALGININDA GIDA TEDARİK ZİNCİRLERİNİN GIDA GÜVENCESİNE ETKİLERİ

Küreselleşme ile birlikte tarımsal bir sorundan çok ekonomik bir sorun haline gelen gıda güvencesinin ulusal düzeyde sağlanması, dış ticaret politikaları ve küresel gıda pazarının makroekonomik parametrelerinden giderek daha fazla etkilenmektedir (Erokhin ve Gao, 2020). Küresel gıda dengesinin üretim, stoklar, dış ticaret gibi arz yönlü bileşenlerinde ya da tüketim kalıpları ve nüfus artışı gibi talep yönlü bileşenlerinde yaşanan değişiklikler gıda tedarik zincirlerinde aksaklıklara neden olabilmektedir (Udmale vd., 2020).

Gıda tedarik zincirlerinin istikrarlı bir şekilde işlemesi, dünyanın her bölgesinden insanların gıda güvencesinin sağlanması için büyük önem arz etmektedir. 2020 yılının başlangıcından itibaren bu istikrar, COVID-19 salgını nedeniyle bugüne kadarki en büyük sınavlarından birini vermiştir (Erokhin ve Gao, 2020). Bunun nedeni, virüsle mücadelede alınan sokağa çıkma kısıtlamaları ve sosyal mesafe gereklilikleri gibi yasal uygulamaların, dünya genelinde ekonomik durgunluğa yol açması ve küresel gıda tedarik zincirlerinde büyük aksamaları tetiklemesidir (Swinnen ve McDermott, 2020). Çoğu işyerinin geçici olarak kapatılmasını ifade eden kapanma önlemleri, can kayıplarını en aza indirmek için gerekli olsa da gıda güvencesi ve açlık için olumsuz sonuçlar doğuran önemli ekonomik etkiler yaratmıştır (Devereux vd., 2020).

COVID-19 salgınının, gıda güvencesinin gıdanın fiziksel bulunabilirlik boyutunu küresel ve ulusal düzeyde henüz gözle görülür bir biçimde tehlikeye attığını söylemek mümkün değildir. Ülkelerde, gıda üretiminin sürekliliğini sağlamak için tarım sektörü kapanma önlemlerinden muaf tutulmuştur (Devereux vd., 2020). Ancak, bazı ülkelerin ulusal kaynakları korumak için gıda ihracatını azaltma yönündeki davranışları ithalata bağımlı ülkelerde bazı temel gıdaların bulunabilirliği hakkında endişeler yaratmıştır (Udmale vd., 2020; Devereux vd., 2020).

Gıdanın bulunabilirliği ve gıdaya erişim, gıda güvencesinin iki temel belirleyicisidir. Bununla birlikte, gıdanın bulunabilirliği, gıdaya eşit erişimi garanti etmemektedir (Inegbedion, 2020; Stamoulis ve Zezza, 2016). COVID-19 salgını nedeniyle uygulanan kapanma önlemleri gıda arzında belirgin şekilde olumsuz sonuçlar doğurmasa da gelir kayıplarına neden olarak bireylerin temel gıda satın alma kabiliyetlerini, diğer bir ifadeyle gıdaya ekonomik erişimlerini olumsuz etkilemiştir (Laborde vd., 2020). Ücret veya gelirlere kıyasla gıda fiyatlarında meydana gelen artışlar özellikle yoksul hanelerin gıdaya erişimlerini daha da güçleştirmiştir. 2020 yılı Şubat ayından bu yana küresel düzeyde pirinç fiyatları %7,1, sığır eti fiyatları %7, tavuk eti fiyatları %5,5, patates fiyatları %8,3 artmıştır (Erokhin ve Gao, 2020). Bu rakamların sınırlı kaynaklara sahip az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde çok daha yüksek olduğu açıktır. Yoksul haneler gelirlerinin yaklaşık %70'ini gıda ürünlerine harcamakta, bu durum gıda güvencesini gelir şoklarına karşı daha savunmasız hale getirmektedir (Devereux vd., 2020; Laborde vd., 2020).

COVID-19 salgınında gıdaya erişim sorununun çözülmesinde, gıda tedarik zinciri iki nedenle önem arz etmektedir. Birincisi, gıda eksikliği, hastalığın başlangıç evresindeki semptomlarla mücadele için gerekli olan kritik besin ve kalorilerin eksik alınmasına neden olabilmektedir. İkinci olarak, gelirdeki azalma nedeniyle besin değeri düşük ve kalitesiz gıdaya yönelim obezite, diyabet ve hipertansiyon gibi bağışıklık sistemini tehlikeye atabilecek sağlık sorunlarını tetikleme olasılığıdır (O'Hara ve Toussaint, 2021). Bu durum COVID-19 karşısında direnci azaltan bir faktör olarak da düşünülebilir.

Salgın nedeniyle pazar yerlerinin kapatılması ve sokak satıcılarının yasaklanmasının ardından yoksul tüketicilerin süpermarketler gibi daha pahalı gıda satış noktalarına zorunlu geçiş yapmaları gıdaya ekonomik erişimlerinin daha da kötüleşmesine neden olarak, diyet kalitelerini düşürebilecek bir durumdur. Orta vadede, halihazırda tercih edilen gıdaya erişimde bir azalma; daha ucuz, daha az besleyici gıdaları tercih etme zorunluluğu gıda güvencesi istikrarının bozulmasına neden olabilecektir (Devereux vd., 2020).

Rozelle ve arkadaşları (2020) Çin'de gerçekleştirdikleri bir araştırmada, gelir kaybı yaşayan kırsal kesimdeki ailelerin gıda harcamalarını önemli ölçüde azalttıklarını, et ve et ürünleri gibi daha pahalı ürünler yerine daha fazla tahıl ve temel gıdayı düşük maliyetle toplu olarak satın aldıklarını tespit etmiştir. Salgının neden olduğu ekonomik durgunluk kısa süreli olsa bile, yetersiz beslenmenin etkileri, özellikle büyümeleri ve bilişsel gelişimleri yetersiz beslenmeden etkilenebilecek olan bebek ve çocuklar için uzun süreli olabilecektir (Laborde vd., 2020).

COVID-19 salgın sürecinde bir yandan kapanmalardan kaynaklanan işsizlik, bir yandan artan sanal ekonomi nedeni ile düşük ücretle, güvencesiz, riskli teslimat ve kuryelik işlerinde çalışan işçilerin sayısı artmış, işsiz kalan insanlar birkaç işte birden çalışma baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. Salgın ile artan iş kayıpları, güvencesiz ve iş güvenliği düşük iş sahalarında çalışma zorunluluğu dünyanın pek çok yerinde var olan yoksulluk ve yoksunluğun derinleşmesine ve gıda güvencesizliğinin artmasına neden olmuştur. Gıdaya erişim yalnızca bir tedarik zinciri yönetimi meselesi değil yerel düzenleyici kurumlardan küresel pazarlara kadar ayrımcı uygulamaların da bir yansımasıdır (O'Hara ve Toussaint, 2021).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Halen devam etmekte olan COVID-19 salgını, başlangıcından bu yana küresel tedarik zincirinde yarattığı aksamalarla gıda güvencesini farklı boyutlarda etkilemiştir. Bu etki, sınırlı kaynaklara sahip düşük gelirli ülkeler için daha yıkıcı sonuçlar yaratmıştır. Bu çalışmada yakın tarihlerde ortaya çıkan SARS, MERS, Ebola gibi bölgesel salgınlardan farklı olarak küresel bir

salgına dönüşen COVID-19'un yerel ve küresel gıda tedarik zincirine etkileri gıda güvenesi bağlamında ele alınmıştır.

Gıda tedarik zincirlerinde yaşanan ve gıda güvenesinin önündeki en büyük tehditlerden birisi olan aksaklık ve bozulmalar karşısında, bireylerin gıda satın alma davranışlarındaki değişimlere karşı perakendecilerin almış oldukları önlemler, market raflarında gıda ürünlerinin erişilebilir olmasını kolaylaştırmıştır. Bu süreçte, kamu sağlığını korumak için gerekli görülen kapanmalar ve evden çalışmaya geçiş, özellikle gıda hizmet sektörlerini ve bu satış noktalarına bağlı gıda tedarik zincirlerini olumsuz etkilemiş, teknolojinin sağladığı kolaylıklar neticesinde aracının daha az olduğu esnek ve uyarlanabilir tedarik zincirleri oluşturulmuştur. Gıda tedarik zincirlerindeki yenilikler ve girişimcilik, engellerin üstesinden gelmeye ve gıda tedarik zincirlerini gelecek için daha dayanıklı hale getirmeye yardımcı olmaktadır. COVID-19 salgını ile beklenenden çok daha hızlı büyüyen bilgi ve iletişim teknolojileri ile e-ticaretin yaygınlaşması sorunlar için çözüm üretmiştir (Reardon ve Swinnen, 2020).

COVID-19 küresel salgını, gıda tedarik zinciri çalışanlarının hastalanmalarından kaynaklanan kesintilerle birlikte tarımsal üretim ve gıda işleme olmak üzere gıda tedarik zincirindeki süreçlerin ne kadar kırılgan bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne sermiştir. Çabuk bozulabilen ve güvenilir saklama koşullarına rağmen uzun süre tazeliğini koruyamayan meyve ve sebze gibi gıdaların hem arz hem de talep yönlü şoklar karşısında tarlada ve hallerde kalması, tüketicilere ulaştırılmaması büyük oranda israfa ve fiyat artışlarına sebebiyet vermiştir. Tüketicilerin gıdaya ekonomik erişimlerini olumsuz etkileyen bu durum bazı toplum kesimleri için gıda güvenesizliği yaratmıştır. Geleceğe yönelik önlemlerde üzerinde durulması gereken en önemli konu, gıda tedarik zincirlerini ve genel olarak gıda sistemlerini gelecek için daha dayanıklı hale getirmektir. Bu açığı gidermek için gıda tedarik zincirlerinde teknoloji ile birlikte daha fazla otomasyona gidilmesi bir çözüm olarak önerilmektedir (Hobbs, 2021). Ancak otomasyona geçen her sektör, o sektörde çalışanlar açısından işini kaybetmek anlamına geleceği için hükümetlerce bunu önlemeye dönük politikalar da eş zamanlı geliştirilmelidir.

Salgının başlaması ile ortaya çıkan belirsizlik ve öngörülemezlik durumu, siyasi otoritelerin salgını yönetmede önemli ödünleşimlerle karşı karşıya kalmalarına sebebiyet vermiştir. Karantina önlemleri ne kadar sıkı uygulanırsa, salgının o ölçüde az yayılacağı gerçeği ile alınan kararlar ve buna yönelik uygulamalar, ekonomilerin en kritik işlevlerinde aksamalarla sonuçlanmıştır. Kapanma ve kısıtlamaların en katı uygulandığı dönemlerde, gıda tedarik zincirlerinin bileşenlerinde ortaya çıkan koordinasyon bozulmaları ve adaptasyon sağlamada yaşanan zorluklar neticesinde yaşanan ekonomik ve sosyal sonuçlar toplumların çok büyük bir kesimini etkilemiş ve halen de etkilemektedir. Gıda tedarik zincirinde meydana gelen bozulma ve kesintiler, daha az arz ve daha yüksek fiyatlar ile tüketicilere, tarımsal üretimde daha az talep ve daha düşük fiyatlar ile de üreticilere zarar vermektedir (Swinnen ve McDermott, 2020).

Salgında hükümetlerce, gıdanın tarladan sofraya yeterli miktarda ulaşabilmesi için tarımsal girdilerin, çiftliklerin, gıda işlemenin ve dağıtımının kritik öneme sahip olduğu vurgulanmış ve bu alanlar tecrit önlemlerinden muaf tutulmuştur. Mevsimlik emeğin hareketine de izin verilmiş, ancak salgına uyumda her ülke aynı hızda tepki gösterememiştir. Bundan sonraki olası salgınlar için kriz yönetimi planlamaları açısından da gıda tedarik zincirlerindeki çalışanları korumak ve COVID-19'u kontrol altına almaya yardımcı olmak için sağlık protokollerine ihtiyaç vardır. Benzer şekilde hükümetler, özellikle ekim ve hasat için zamanlama olarak tohum, gübre, işçi ve krediler gibi kritik öneme sahip girdilerin tedarikine yönelik tarımsal girdi piyasalarının düzgün işleyişini sağlama konusunda piyasa katılımcıları ile ilişki kurmalıdır.

Örneğin Avrupa Birliği, üye ülkelerin meyve ve sebze üretiminde çalışan mevsimlik dâhil olmak üzere tüm işçilerin kritik statüye sahip olmasını teşvik etmiştir.

COVID-19 salgın sürecinde gıda güvencesini etkileyen durumlardan birisi de ticaret kısıtlamalarıdır. Hükümetler, gıda ihracat kısıtlamaları gibi yıkıcı politikaların daha fazla kullanılmasından kaçınmalı ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından kararlaştırılan çok taraflı kural ve düzenlemelere uygun ticaret kanallarını açık tutmalıdır. Buna ek olarak, izinlerin ve sertifikaların elektronik olarak verilmesi de dâhil olmak üzere ticari işlemler kolaylaştırılmalı ve teftiş gereksinimlerinin sosyal mesafeyle uyumlu olması sağlanmalıdır (Hobbs, 2020).

Salgının gıda güvenesi üzerindeki en önemli etkisi gıda erişimini riske atan gelir düşüşleri yoluyla olduğu için, hükümetlerin uygulayacağı sosyal güvenlik politikaları sorunun çözümünde anahtar olacaktır. Salgın sürecinde açıklanan mali yardım programlarının çoğu geçici ve kısa süreli (genellikle 3 ay) olsa da nakit transfer programlarında önemli iyileştirmeler yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, yardımların en çok ihtiyaç duyanlara ulaşmasını sağlamak için hedef yardım gruplarının doğru belirlenmesi özellikle önem taşımaktadır (Gentilini, 2020; Laborde vd., 2020). Salgın ne kadar uzun sürerse, kadınların ve diğer savunmasız grupların gıda güvenesi ve geçim kaynaklarını iyileştirmek için virüsten korunma önlemlerinin politika girişimleriyle uyarlanması ve dengelenmesi o kadar önemli olacaktır. Gıdaya erişimi artırmak için gelirlerin desteklenmesi, mevcut engellerin kaldırılması ve gıda ticaretinin teşvik edilmesi, gıdanın bulunabilirliğini artırmak için tedarik zincirlerinin işleyişine izin verilmesi gibi uygulamalar COVID-19 virüsü ile mücadelede alınan önlemlerin yarattığı gıda güvencesizliğini azaltmak için büyük önem arz etmektedir (Swinnen ve McDermott, 2020).

COVID-19 küresel salgınının ortaya çıkardığı bir diğer önemli durum, %70'i hayvanlarda bulunan yeni virüs ve bulaşıcı hastalıkların erken tespitinin önemini bir kez daha tartışmaya açmasıdır. Besin zincirinde yer alan hayvanlardan kaynaklanan ve insanlara bulaşabilen hastalıklar için gıda tedarik zincirindeki denetim sistemlerinin iyileştirilmesi, gelecekteki felaketlerden kaçınmak için hayati önem taşımaktadır. Düşük ve orta gelirli ülkelerin karşı karşıya olduğu mali zorluklar ve COVID-19'un ekonomik sonuçlarının uluslararası yayılımı göz önüne alındığında, yüksek gelirli ülkeler ve uluslararası kuruluşların bu ülkelerin salgınla mücadelede ihtiyaç duydukları finansal desteği sağlamak için ellerinden geldiğince katkıda bulunmaları önemli olacaktır (Laborde vd., 2020). Küresel salgın sonrası süreçte insanlığın benzer durumlarla karşılaşmaması için, COVID-19'un kökeni, yayılması ve ölümcüllüğü ile ilişkili gıda sisteminin yeniden düzenlenmesi için derhal harekete geçmelidir. Ancak bunun, tüm ülkeleri kapsayacak küresel bir dayanışma hareketi ve sınırları olmayan yeni bir sosyal anlaşmanın taslağı olmadan elde edilmesi güçtür.

Gıda fiyatlarında 2012'de başlayan artışlar, küreselleşmedeki düşüş ve küresel gıda tedarik zincirlerindeki sorunlar, salgınla başlayan durumun süreklilik sinyalleri verdiğini düşündürmektedir. Gıda güvenesi yalnızca doğal bir sorun değil ekonomik, sosyal ve siyasi süreçlerin bir sonucudur. 1980 sonrası neoliberal politikalar devletin tarım konusunda piyasadan çekilmesine neden olmuştur. Bu durum, tarımsal üretimde küçük üreticinin çekilmesi ve gıda piyasasındaki düşük fiyatların teşviki ile yapılan gıda ithalatının tarımsal üretimi etkilemesi ile sonuçlanmış ithalata bağımlı ülkelerde gıda güvenesi daha büyük risk oluşturmuştur. Küresel gıda tedarik zincirinde önemli bir yere sahip olup piyasaya hizmet eden pek çok ülke ise halen derin yoksullukla mücadele etmektedir (Umar, 2019). Gıda güvencesizliği beraberinde hayatta kalma göçü-*survival migration* olarak isimlendirilen göçleri

tetiklemede silahlı çatışmalara da sebep teşkil etmektedir (Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü (IFPRI), 2020:28).

Salgın sonrası aşamada, sağlıklı gıdaya erişimdeki eşitsizliğin çözümü adına gıda tedarik zincirlerinde dayanıklılığın güçlendirilmesi vurgusu ön plana çıkmakta ve COVID-19'un gıda sistemlerinde önemli değişikliklere neden olabileceği öngörülmektedir. Örneğin, salgın sürecinde küresel gıda tedarik zincirinde yaşanan aksamalarda yerel üretim bir çözüm olarak öne çıkmış, böylelikle yüksek karbon ayak izi ve salınımına neden olan uzun mesafeli taşımacılık ve dağıtım faaliyetlerini azaltacak yeni bir tarımsal gıda sistemi için de bir fırsat oluşmuştur (Mardones vd., 2020). Küresel tedarik zincirinin tarımsal üretimle başladığı düşünüldüğünde sorunların başlangıç noktasını bu alandaki seçimler belirlemektedir. COVID-19, ülkelerin tarımsal üretimi planlamalarının önemini ortaya koymuş, hak temelli, doğayı ve insanı öne alan politikaların, uluslararası iş birliği ve karşılıklı bağımlılığı destekleyici yaklaşımların benimsenmesi yönünde tartışmaları artırmıştır (Gülçubuk, 2020:16-18). Bunun yanı sıra, bireylerin ekolojik ve sürdürülebilir yöntemlerle üretilen, sağlıklı ve kültürlerine uygun kendi gıda ve tarım sistemlerini belirleme hakkı olarak tanımlanan *gıda egemenliği* kavramı ve uygulamaları (Kara, 2020) küresel gıda sistemlerine ve endüstriyel tarıma karşı bir alternatif olarak savunulmaya başlanmıştır (Loker ve Francis, 2020). Gıda egemenliği, gıda güvencesini içeren ve genişleten bir çerçeveye yerleştirilmektedir.

Unutulmamalıdır ki yaşanan sorunların büyük kısmı insan eliyle yaratılan sorunlardır. İnsanın doğal yaşama müdahalesinin sonuçları gün geçtikçe daha yıkıcı dönüşler getirmektedir. Mitolojide Teselya'nın hırslı ve doyumsuz kralı Erysichthon'un, sarayına yeni ziyafet salonu yaptırmak için tarım tanrıçası Demeter'in ormanından ağaç kesmesi ile uğradığı lanet, bugünün açgözlü insanlığı için de çarpıcıdır. Demeter'in krala, açlık tanrısı Limos aracılığıyla "doymama" lanetini göndermesi ile, yedikçe acıkan kralın hali, insanın doğa ile ilişkilerini ve eşitsizliklerin giderilmesinin de mümkün olduğunu yeniden düşünmesi için akıldan çıkmayacak bir metafor olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

- BABU, S., GAJANAN, S., & SANYAL, P. (2014). Food security, poverty and nutrition policy analysis: statistical methods and applications. Academic Press.
- BÉNÉ, C. (2020). Resilience of local food systems and links to food security—A review of some important concepts in the context of COVID-19 and other shocks. *Food Security*, 1-18.
- CHITRAKAR, B., ZHANG, M., & BHANDARI, B. (2021). Improvement strategies of food supply chain through novel food processing technologies during COVID-19 pandemic. *Food Control*, 125(2021), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2021.108010>
- DANI, S. (2015). Food supply chain management and logistics: From farm to fork. Kogan Page Publishers.
- DEVEREUX, S., BÉNÉ, C., & HODDINOTT, J. (2020). Conceptualising COVID-19's impacts on household food security. *Food Security*, 12(4), 769-772.
- EROKHIN, V., & GAO, T. (2020). Impacts of COVID-19 on trade and economic aspects of food security: Evidence from 45 developing countries. *International journal of environmental research and public health*, 17(16), 5775.

- ESCALER, M., TENG, P., & CABALLERO-ANTHONY, M. (2010). Ensuring urban food security in ASEAN summary of the findings of the food security expert group meeting held in Singapore 4–5 August, 2010. *Food Security*, 2(4), 407-411.
- FAO- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (2008). An introduction to the basic concepts of food security. Rome Food and Agriculture Organisation. www.fao.org/3/aal936e.pdf (Erişim tarihi: 7 Kasım 2021).
- GENTILINI, U., ALMENFI, M., ORTON, I., & DALE, P. (2020). Social protection and jobs responses to COVID 19.
- GHOLAMI-ZANJANI, S. M., KLİBİ, W., JABALAMELİ, M. S., & PISHVAEE, M. S. (2021). The design of resilient food supply chain networks prone to epidemic disruptions. *International Journal of Production Economics*, 233, 108001.
- GLAUBER, J., LABORDE DEBUCQUET, D., MARTIN, W., & VOS, R. (2020). COVID-19: Trade restrictions are worst possible response to safeguard food security. IFPRI book chapters, 66-68.
- ULUSLARARASI GIDA POLİTİKASI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ (IFPRI) (2020). Global Report on Food Crises, Joint Analysis for Better Decisions. https://docs.wfp.org/api/documents/WFP0000114546/download/?_ga=2.2698416.161865239.1589968966-60098291.1589356657 (Erişim tarihi: 08 Aralık 2021).
- GRAY, R. S. (2020). Agriculture, transportation, and the COVID-19 crisis. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie*, 68(2), 239-243.
- GÜLÇUBUK, B. (2020). COVID-19 Sonrasında Tarım Politikalarının Geleceği. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, Politika Raporu, İstanbul.
- HOBBS, J. E. (2020). Food supply chains during the COVID-19 pandemic. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie*, 68(2), 171-176.
- HOBBS, J. E. (2021). Food supply chain resilience and the COVID-19 pandemic: What have we learned?. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie*, 69(2), 189-196.
- INEGBEDİON, H. E. (2020). COVID-19 lockdown: implication for food security. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*, 11(5), 437-451.
- IRWIN, D. A. (2020). The pandemic adds momentum to the deglobalization trend. Peterson Institute for International Economics, April, <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/pandemic-adds-momentum-deglobalization-trend>.
- KARA, Y. (2020). Gıda Egemenliğine Yerel Destek: Bodrum Tohum Derneği Örneği. *Social Sciences Research Journal*, 9 (4), 65-74.
- KARAMAN, K. (2018). Tarım-Gıda Politikaları Bağlamında Türkiye’de Gıda Güvencesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 65, 115-133.
- KIYMAZ, T., & ŞAHİNÖZ, A. (2010). Dünya ve Türkiye–Gıda Güvencesi Durumu.
- KOÇ, G., & UZMAY, A. (2015). Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye. *Turkish Journal of Agricultural Economics*, 21(1).

- LABORDE, D., MARTIN, W., SWINNEN, J., & VOS, R. (2020). COVID-19 risks to global food security. *Science*, 369(6503), 500-502.
- LARUE, B. (2020). Labor issues and COVID-19. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68(2), 231-237.
- LOKER, A., & FRANCIS, A. (2020). Urban food sovereignty: urgent need for agroecology and systems thinking in a post-COVID-19 future. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 44(9), 1118-1123.
- LUCKSTEAD, J., NAYGA JR, R. M., & SNELL, H. A. (2021). Labor issues in the food supply chain amid the COVID-19 pandemic. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 43(1), 382-400.
- MARDONES, F. O., RICH, K. M., BODEN, L. A., MORENO-SWITT, A. I., CAIPO, M. L., ZIMIN VESEKOFF, N., & BALTENWECK, I. (2020). The COVID-19 pandemic and global food security. *Frontiers in Veterinary Science*, 7, 928.
- MUSSELL, A., BILYEA, T., & HEDLEY, D. (2020). Agri-food supply chains and Covid-19: Balancing resilience and vulnerability. *Agri-Food Economic Systems*, 1-6.
- NEWMAN, J., & BUNGE, J. (2020). Farmers dump milk, break eggs as coronavirus restaurant closings destroy demand. *Wall Street Journal*.
- O'HARA, S., & TOUSSAINT, E. C. (2021). Food access in crisis: Food security and COVID 19. *Ecological Economics*, 180, 106859.
- REARDON, T., VE SWINNEN, J. (2020). COVID-19 and resilience innovations in food supply chains. *IFPRI book chapters*, 132-136.
- RESNICK, D. (2020). IFPRI's COVID-19 Policy Response Portal: Identifying trends and implications for food systems. *IFPRI book chapters*, 111-114.
- RIZOU, M., GALANAKIS, I. M., ALDAWOU, T. M., & GALANAKIS, C. M. (2020). Safety of foods, food supply chain and environment within the COVID-19 pandemic. *Trends in food science & technology*, 102, 293-299.
- ROZELLE, S., RAHIMI, H., WANG, H., & DILL, E. (2020). 11. Lockdowns are protecting China's rural families from COVID-19, but the economic burden is heavy.
- SICHE, R. (2020). What is the impact of COVID-19 disease on agriculture? *Scientia Agropecuaria*, 11(1), 3-6. <https://doi.org/10.17268/sci.agropecu.2020.01.00>
- STAMOULIS, K.G., & ZEZZA, A. (2016). Socioeconomic policies and food security. *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS)* <https://core.ac.uk/download/pdf/7089736.pdf>.
- SWINNEN, J., & MCDERMOTT, J. (2020). COVID-19 and global food security. *EuroChoices*, 19(3), 26-33.
- UDMALE, P., PAL, I., SZABO, S., PRAMANIK, M., & LARGE, A. (2020). Global food security in the context of COVID-19: A scenario-based exploratory analysis. *Progress in Disaster Science*, 7, 100120.
- UMAR, E. K. (2019). Sosyolojik Bakış Açısından Gıda Güvencesi Kavramı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (37), 1027-1046.

UNDP, 2021. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2021).

WORLD ECONOMIC FORUM (2019). The Global Risks Report 2019 14th Edition. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2019.pdf (Erişim tarihi: 27 Kasım 2021).